

Theo Hettema

Kerkasiel: profetische liturgie en de kerk van de toekomst

Verschenen in: Willem van der Meiden en Derk Stegeman (red.), *Dat wonderlijke kerkasiel. De non-stop viering in de Haagse Bethelkapel* (Middelburg: Skandalon, 2020), 37-46.

Bethel: een zaak van theologie

Het kerkasiel van Bethel was een zaak van geloof, hoop en liefde. Het was een ervaring van compassie en commitment, die voortkwam uit een kerkelijke praktijk van diaconaal handelen en kerkasiel van decennia of zelfs eeuwen. Het was een unieke gebeurtenis, met grote getallen en wereldwijde media-aandacht en tegelijkertijd heel gewoon, zich scharend in een rij van allerlei initiatieven en activiteiten die het lot van vluchtelingen in onze maatschappij onder de politieke aandacht wil brengen.

Bij dat alles was het kerkasiel in Bethel ook een zaak van theologie. Ik beschouw theologie als een hermeneutische praktijk. Daarmee bedoel ik dat theologie zich bezighoudt met het aanbrengen van zinvolle verbindingen tussen wat zich aandient en onze contexten. Dat zijn contexten van onze ervaringen, onze traditie, of tot een nieuwe en totaal andere wereld dan wat zich aan ons gebruikelijk voordoet. Die zinvolle verbindingen bestaan uit oude en nieuwe woorden die een nieuwe betekenis krijgen, beelden, concepten en handelingen. Zo was het kerkasiel van Bethel volop theologie. Bij het nemen van de beslissing om het kerkasiel aan te gaan, bij de invulling van de kerkdienst, in het omgaan met het gezin Tamrazyan, vrijwilligers, voorgangers en kerkgangers, bij het vinden van volharding, tot aan de beslissing toe om het kerkasiel te stoppen. Er lag een eeuwenoude schat aan doordenking van de verhouding tussen kerk en staat waar we ons theologisch opnieuw toe gingen verhouden. Onze eigen kerkelijke praktijk van kerkasiel, ondersteuning van vluchtelingen en protest tot de overheid voedde ons en gaandeweg het kerkasiel kregen we verrijkende banden met allerlei personen, plaatselijke kerken en organisaties. We leerden onze eigen bezieling kennen en konden die voeden met wat ons werd aangereikt.

Na het afronden van het kerkasiel heeft veel van het kerkelijke leven in Den Haag zijn gewone tred hernomen, ook in de zorg voor vluchtelingen. Daarnaast zijn nieuwe mogelijkheden ons bij de Protestantse Kerk Den Haag voor ogen gekomen om vorm te geven aan onze compassie met mensen. Ook dat alles blijft een theologische taak, die de kerk behoedt voor pragmatische grilligheid, onverschilligheid of onbesuisdheid.

Bij die theologische taak na het kerkasiel passen ook reflectieve vragen. De reflectieve vragen die mij bezighouden zijn: wat gebeurde er theologisch in het kerkasiel en wat draagt dit aan voor een kerk van de toekomst?

Er valt veel te vertellen over de precieze afwegingen die bij het kerkasiel van Bethel gemaakt zijn, maar ik denk dat we uiteindelijk meer hebben aan een antwoord op deze twee vragen. Daaraan wil ik in dit artikel bijdragen.

Ik kan gelijk ook al vertellen hoe ik de gestelde vragen wil beantwoorden: wat er in het kerkasiel van Bethel theologisch gebeurde, was dat er een profetische liturgie ontstond en

werd gevierd. Naar mijn idee kan een kerk van de toekomst kracht ontleen aan een dergelijke profetische liturgie.

Die stelling licht ik toe door nader aan te duiden wat ik onder profetische liturgie versta, verbonden aan de ervaringen van 'Bethel' en dat ten slotte te verbinden aan een kijk op de kerk van de toekomst.

Profetische liturgie

De oudtestamentische profeten tonen zich vaak kritisch ten opzichte van koningen en machthebbers. Die kritiek is een weerspiegeling van de intense liefde van God voor zijn volk. Maatschappijkritiek is niet incidenteel voor de oudtestamentische profetie of een gemakkelijke bevestiging van een eigen gelijk. Het is een vertaling van Gods vurige liefde, Gods pathos, zoals de Joodse filosoof Abraham Heschel dat noemde, die doorwerkt in een hele houding, die ieder mens zich eigen zou moeten maken.¹ Meer dan alleen kritiek is het profetische een bezielende, totale levenswijze. En die levenshouding zou de kerk zich ook ter harte moeten nemen, betoogde Walter Brueggemann.² Hier wordt het profetische een houding die de kerk moet aannemen in haar relatie tot de wereld.

In de missionaire theologie is dat uitgewerkt met het begrip 'profetische dialoog'.³ Maar het woord dialoog veronderstelt een wederzijdse bereidwilligheid om een gesprek aan te gaan en daar van beide kanten in te investeren. Dat is nu niet kenmerkend voor wat er bij Bethel gebeurde. We waren uit op een gesprek met de politiek over een groep vluchtelingen die wij als kerk in de knel zagen komen, maar de bereidheid om dat gesprek te voeren kwam vooral van één kant. Uiteindelijk lag de zeggingskracht van Bethel vooral in de volharding van de liturgie, de 2306 uur van de kerkdienst die daar gehouden werd, zonder dat we wisten dat we daarop uit zouden komen. Daarom wil ik spreken van een 'profetische liturgie' als het gaat om de theologische waarde van het kerkasiel van Bethel.

Het is niet wezensvreemd om profeteren en een liturgie aan elkaar te verbinden. Israël in de tijd van het Oude Testament kende de traditie van tempelprofeten, profeten die een vaste functie hadden op het tempelplein. De term profetische liturgie kwam ik ook tegen bij Tércio Junker.⁴ Hij bedoelt daarmee de kerkelijke gemeenschap die de liturgie viert, zondag aan zondag, en daardoor verandert raak en daarna ook een andere verhouding tot de maatschappij aangaat.

Wat ik in de theologische literatuur tegenkom is iets anders dan het kerkasiel van Bethel, waar al vierend een gemeenschap ontstond en de transformerende werking van de liturgie vooral door het volhardend vasthouden eraan tot stand kwam. Ik neem uit de literatuur mee dat het profetische van een persoon ook karakteristiek kan worden voor een kerkelijke gemeenschap. Dan kijk ik naar Bethel en probeer het eigene van de profetische liturgie van Bethel te voeden met vijf beelden van profetisch optreden uit het Oude Testament.

¹ Abraham Joshua Heschel, *The Prophets*, [1962], 1st Perennial classics ed, Perennial classics (New York: Perennial, 2001).

² Walter Brueggemann, *The prophetic imagination*, 2nd ed (Minneapolis, MN: Fortress Press, 2001).

³ Stephen B. Bevans en Roger Schroeder. *Prophetic dialogue: reflections on Christian mission today*. Maryknoll, NY: Orbis Books, 2011. Vgl. ook de missionaire theologie van John M Hull, *Towards the Prophetic Church: A Study of Christian Mission* (Hymns Ancient & Modern Ltd, 2014).

⁴ Tércio Bretanha Junker, *Prophetic liturgy: toward a transforming Christian praxis* (Eugene, Oregon: Pickwick Publications, 2014).

Vijf beelden van profetische liturgie

Om uit te drukken wat me voor ogen staat bij profetische liturgie grijp ik terug op vijf beelden van oudtestamentische profetie en vergelijk hun dynamiek met wat er bij het kerkasiel van Bethel gebeurde. Ik richt me daarbij niet alleen tot de tempelprofeten, maar kijk naar vijf profetische optredens die liturgisch zijn of liturgisch worden.

a) Mozes voor Farao

Toen ontbood de farao Mozes en Aäron. 'Goed,' zei hij, 'ga uw God maar offers brengen, maar blijf in mijn land.' 'Dat is onmogelijk,' zei Mozes. 'De offers die wij de HEER, onze God, moeten brengen, zullen de Egyptenaren weezinwekkend vinden. Als we in hun bijzijn dergelijke offers brengen, stenigen ze ons nog! Sta ons toe om drie dagreizen ver de woestijn in te trekken om daar aan de HEER, onze God, offers te brengen, zoals hij ons heeft opgedragen.'⁵

In het verhaal van Exodus krijgt Mozes van God de opdracht het volk Israël uit hun slavenbestaan in Egypte te leiden. Mozes gaat herhaaldelijk op audiëntie bij de farao om toestemming te vragen met het volk weg te trekken. Zijn verzoeken gaan gepaard met rampen en plagen.

In het beeld van Mozes voor de farao komen we een klassiek begrip van profetisch spreken tegen: een profeet die spreekt tot machthebbers. De profeet Mozes komt uit de priesterstam Levi. Voor een Israëliet heeft hij een duidelijk recht om liturgisch en ritueel op te treden, bij de farao maakt dat geen indruk.

Mozes kan zich niet beroepen op wetgeving, maar moet iets vinden van een gedeeld belang. Hij kan geen beroep doen op wetgeving over godsdienstvrijheid, maar hij probeert de liturgische praktijk in te brengen. Het slachten van dieren die voor de Egyptenaren onrein zijn, moet weezinwekkend zijn, en daarom is het voor alle partijen beter om het volk Israël een afstand van drie dagen te laten wegtrekken in de woestijn. Wanneer de farao met zijn voorstel instemt, is het vooral om een ander probleem op te lossen: een plaag van steekvliegen.

In vergelijking met Mozes voor de farao had het kerkasiel van Bethel het voordeel van een gedeelde noemer: wetgeving over het niet mogen binnenvallen van politie bij een kerkdienst.⁶ Het al of niet hooghouden van deze wet was voor de politiek van gering belang. Het was duidelijk dat het belang van de overheid ergens anders lag: het voorkomen van maatschappelijke onrust met twee belangrijke verkiezingen (gemeenteraad en EU) in het

⁵ Exodus 8,21-23.

⁶ Algemene wet op het binnentreden, art. 12: In de gevallen waarin het binnentreden van plaatsen krachtens een wettelijke voorschrift is toegelaten, geschiedt dit buiten het geval van ontdekking op heterdaad niet: a. in de vergaderruimten van de Staten-Generaal, van de staten van een provincie, van de raad van een gemeente of van enig ander algemeen vertegenwoordigend orgaan, gedurende de vergadering; b. in de ruimte bestemd voor godsdienstoefeningen of bezinningssamenkomsten van levensbeschouwelijke aard, gedurende de godsdienstoefening of bezinningssamenkomst; c. in de ruimten waarin terechtzittingen worden gehouden, gedurende de terechtzitting. Zie <https://wetten.overheid.nl/BWBR0006763/2010-07-01>.

voorzicht. Met dat voorzicht waren acties als van Tim Hofman en het kerkasiel hinderlijke steekvliegen, die een ongekend gevolg teweegbrachten.

b) Jesaja: de heilige dwaas

Koning Sargon van Assyrië stuurde een van zijn hoogwaardigheidsbekleders, de tartan, naar Asdod. Deze viel de stad aan en nam haar in. In hetzelfde jaar dat hij naar Asdod kwam, sprak de HEER tot Jesaja, de zoon van Amos: 'Leg het haren kleed dat je draagt af en trek je sandalen uit.' Jesaja deed dit, en liep naakt en barvoets rond. De HEER zei: 'Zoals mijn dienaar Jesaja drie jaar lang naakt en barvoets moet rondlopen, als teken en zinnebeeld voor Egypte en Nubië, zo zal de koning van Assyrië alle Egyptenaren en Nubiërs, jong en oud, als krijgsgevangenen en ballingen wegvoeren: naakt en barvoets, met ontbloot achterste – de schaamte van Egypte.'⁷

Een profeet ontleent zijn waardigheid aan zijn profetenmantel. Als het om waardigheid gaat, is Jesaja zeker een bijzondere profeet, want hij heeft toegang tot de koning, die naar hem luistert. Juist deze respectabele profeet krijgt de opdracht om drie jaar lang in zijn blootje rond te lopen. Dat is een paradoxale handeling, ontdaan van alle waardigheid, gestript van enige eigenwaarde.

Het doet denken aan de figuur van de heilige dwaas uit de uit de Russische orthodoxie, die door zijn paradoxale optreden juist kan zeggen wat er spiritueel toe doet. Of denk aan de hofnar, die in kleding en gedrag alles uit wat tegen de waardigheid van een hofhouding ingaat. Juist daardoor kan hij dingen ter sprake brengen die een ander niet kan.

Met de Protestantse Kerk Den Haag hadden we een goede verhouding opgebouwd tot de plaatselijke, provinciale en landelijke overheid. Dreig je niet het risico te lopen die verhouding te beschadigen met een kerkasiel? Het doet me denken aan een kritische opmerking van RPF-oud-politicus Leen van Dijke in een interview met Nieuwsuur (vrij weergegeven): wanneer je zo'n kerkasiel doet, verlies je elk krediet bij de overheid. Daarom moet je zo'n kerkasiel niet aangaan.

Het was voor ons in Bethel geen doorslaggevende reden om af te zien van het kerkasiel. We hebben wel gemerkt dat we door sommige politici en ambtenaren als dwazen werden gezien. Ook voor veel media was het kerkasiel van Bethel een curiositeit.

Heilige dwaasheid hoeft het niet te hebben van erkenning, dat is ons wel duidelijk geworden. Je neemt je ook niet voor om heilige dwaas te zijn. Dat word je vanzelf wanneer je heilig en hoog houdt wat voor een ander instrumentele waarde heeft: menselijkheid en gastvrijheid.

c) Elisa: uitleg aan buitenstaanders

Toen zei Naäman: 'Als u werkelijk niets van uw dienaar wilt aannemen, wees dan zo goed mij twee muilnierlasten aarde mee te geven. Ik verzeker u dat ik nooit meer offers zal brengen aan andere goden dan de HEER. Maar ik hoop dat de HEER mij het

⁷ Jesaja 20,1-4

volgende zal willen vergeven: wanneer mijn vorst naar de tempel gaat om zich voor Rimmon neer te buigen, steunt hij altijd op mijn arm, zodat ik wel gedwongen ben me ook in de tempel van Rimmon neer te buigen. Ik hoop dus dat de HEER het mij zal willen vergeven wanneer ik me neerbuig in de tempel van Rimmon.’ Elisa antwoordde: ‘Ga in vrede.’⁸

De Syriër Naäman komt naar de profeet Elisa Israël om genezing te zoeken voor zijn huidziekte. De profeet geneest hem met een onderdompelingsrite in de Jordaan, voor de buitenstaander Naäman volstrekt onbegrijpelijk. Na zijn genezing is Naäman om: nu wil hij deze religie meenemen naar zijn eigen land en Elisa helpt hem in het vormgeven daarvan. Hier ligt het profetische niet in het uiten van een maatschappijkritische boodschap tot machthebbers maar in het vasthouden aan de eigen rites en ze uitleggen aan buitenstaanders.

In Bethel kwamen ook veel bezoekers die van de christelijke kerkdienst niet veel meer ervaring hadden dan een woord van een dominee in de aula van een crematorium bij de uitvaart van hun oma. Wat mag je in een kerkzaal en wat niet? is een veel voorkomende vraag geweest, waar de gastvrije coördinatoren bezoekers wegwijs in moesten maken. Vanuit Bethel is geen zending bedreven in de zin van evangelisatie. Maar Bethel had wel een missionaire waarde in de zin dat mensen werden aangetrokken door de manier van leven die daar gevierd werd en vragen stelden hoe ze ook zo zouden kunnen leven.

d) Jeremia: hoop belichamen

Mijn plan met jullie staat vast – spreekt de HEER. Ik heb jullie geluk voor ogen, niet jullie ongeluk: ik zal je een hoopvolle toekomst geven.⁹

De profeet Jeremia schrijft een brief aan Joodse ballingen in Babylonië. Ze zijn weggevoerd van hun vaderland en weten niet wat ze aan moeten met hun leven en de vormgeving van hun geloof. Moet je blijven hunkeren naar een terugkeer naar Jeruzalem en een herstel van de tempel aldaar? Moet je je afzijdig houden van het leven in Babylonië of je juist daarin involveren? Vanuit Juda schrijft Jeremia hun een profetische brief, waarin hij de ballingen opdraagt te investeren in het leven in Babel en tegelijkertijd de hoop op terugkeer niet op te geven.

De brief van Jeremia moet in een liturgische context in Babel zijn geciteerd. De brief drukt uit dat hoop vooral gevierd moet worden. Hoop moet het niet hebben van de overtuigingskracht van degene die spreekt. Jeremia is de onheilsprofeet. Het is opvallend dat hij zelf geen enkel deel zal hebben aan de voorspelde hoop. Een gunstige wending valt ook niet af te lezen aan enig voorteken in de politieke situatie van dat moment. ‘Hoop die gezien wordt is geen hoop,’ zal de apostel Paulus later kort maar krachtig zeggen.¹⁰ Er blijft slechts over hoop te delen en vorm te geven door te vieren. Een alternatief is er niet.

⁸ 2 Koningen 5,17-19.

⁹ Jeremia 29,11.

¹⁰ Romeinen 8,24.

Het doet me denken aan de vraag die ons regelmatig werd gesteld: bieden jullie dit gezin Tamrazyan geen valse hoop door hen kerkasiel te verlenen? Valse hoop zou zijn: het inbrengen van hoop waar iets anders voorhanden is. Maar hier werd de hoop gevierd en belichaamd. Anders konden we niet. Die hoop hebben we tot het eind toe volgehouden. We zijn begonnen op 26 oktober 2018 met hoop op een gesprek met de politiek. En we eindigden op 30 januari met hoop op een gunstige beoordeling van honderden dossiers van het kinderpardon, die van de familie Tamrazyan inclusief.

Eind januari is wel tegen ons gezegd: nu moeten jullie doorgaan tot je je doel hebt bereikt en de familie Tamrazyan een verblijfsvergunning heeft. Dan zou het kerkasiel geen daad van geloof, liefde en hoop meer zijn geweest, maar een machtsmiddel om een intentie door te drukken bij de overheid. Daar hebben wij niet voor gekozen en ik denk dat dat wijs is geweest.

e) Deutero-Jesaja: de marktkoopman.

Hierheen! Hier is water,
voor ieder die dorst heeft.
Kom, ook al heb je geen geld.
Koop hier je voedsel en eet.
Kom, koop voedsel zonder geld,
koop wijn en melk zonder betaling.¹¹

In de traditie van Jesaja leeft later een tweede profeet, Deutero-Jesaja. Hij weet even paradoxaal op te treden als zijn leermeester, de heilige dwaas. We stellen ons een markt voor, waar kooplieden hun waar aanprijzen in de hoop op deze marktdag veel te verdienen. En dan is er ineens een profeet die de toon van een marktkoopman heeft maar met een volstrekt andere inhoud: hij biedt zijn koopwaar gratis aan. Daarmee doorbreekt hij een verwachtingspatroon.

We leven in een postseculiere maatschappij. In de seculiere maatschappij is religie verdwenen uit de openbare ruimte. In de postseculiere maatschappij is er wel ruimte voor religieuze uitingen in de openbare ruimte, maar zonder de vanzelfsprekende machtsaanspraken die de (christelijke) religie (in West-Europa) in de tijd vóór de secularisatie had. En dat houdt kort gezegd in dat de kerk alleen van belang is en mee mag praten als ze wat te bieden heeft, op een markt van geven en nemen. Een religieuze organisatie mag meedoen als ze maatschappelijk een bijdrage levert of een potentiële markt openlegt voor producten of diensten.

Voor de politiek zou het interessant zijn geweest wanneer we, als op een markt, iets te bieden of uit te ruilen hadden gehad rondom de zaak van het kinderpardon. Zo werkt de politiek. 'Wat neem je mee?' werd ons regelmatig gevraagd wanneer we in gesprek waren met politici. Maar wij hadden niets in te brengen aan toezeggingen voor steun bij andere politieke aangelegenheden, wetsvoorstellen of moties. Die rol wilden we ook niet hebben als kerk. Onze taak was het om een liturgie te vieren, een gesprek aan te gaan met politici en in

¹¹ Jesaja 55,1.

dat gesprek een maatschappelijke zorg over te brengen: dat kinderen de dupe worden van een regeling die zo anders ingevuld kon worden.

In filosofische termen gesproken werd de profetische liturgie van Bethel een deconstructie van de economie van geven en nemen van de postseculiere maatschappij. De dynamiek van hoe het er altijd aan toegaat in de politiek werd door ons gerespecteerd maar niet als uiterste doel gezien waar wij onze waarden naar zouden moeten richten. Daarin waren we profetisch en het doorbraak een politieke impasse die vanaf de kabinetsformatie van Rutte III de regeringscoalitie had beheerst.

De profetische liturgie en de kerk van de toekomst

Wat draagt dit viere van deze profetische liturgie voor een kerk van de toekomst? Ik noem drie punten als conclusie.

1) Pop-up oecumene

De kracht van profetie is dat het iets uitzonderlijks doet of zegt in een bijzondere situatie. Iets wat volgens algemene regels geen zin heeft, krijgt zin door volkomen toewijding van iemand aan een persoon, groep of zaak. Wat een profeet doet, kun je niet van iedereen eisen en kun je ook niet voor alle situaties laten gelden, maar daardoor is het niet minder waar en zinvol. Want waarheid en zinvol spreken komen voort uit contextuele verbinding. In andere woorden: de kracht van Bethel was de contingentie. Waar de staatssecretaris zijn discretionaire bevoegdheid niet wilde gebruiken, dat is: zijn gezag niet laten gelden in een contingente situatie, daar vierde de kerk een profetische, discretionaire liturgie: het aansluiten bij een situatie waar je niet zomaar een algemene regel op los kunt laten. Regels kunnen nooit alles vatten en dat moet je serieus nemen. De kerk heeft hier een discretionaire liturgie gevierd die dat besef serieus heeft genomen.

Bij Bethel was het contingente zo sterk dat de liturgische gemeenschap zelf ook contingent was. Er was een organiserende kerkelijke gemeente, de Protestantse Kerk Den Haag. Maar de levende gemeenschap van de viering bestond uit één Armeens gezin, uit honderd vrijwilligers, duizend voorgangers en twaalfduizend kerkgangers, uit heel Nederland en vanuit allerlei landen in de wereld.

Het was een vorm van pop-up oecumene. De profetische kracht van een kerk van de toekomst zou nog wel eens kunnen liggen in zulke contingente, op de gelegenheid gerichte presentie en samenwerking.

2) Een hoofdstuk in een verhaal

Het kerkasiel van Bethel was contingent, kwam voort uit een situatie en was op die situatie gericht. Maar het was niet puur iets van het moment. Het berust op een traditie, net zoals een profeet spreekt vanuit een traditie van profetisch getuigenis.

Als Protestantse Kerk Den Haag hebben we een lange diaconale traditie.¹² In de stad Den Haag zijn al eeuwenlang vluchtelingen neergestreken en allerlei kerken zijn als vluchtelingengemeenten ontstaan. In de jaren negentig ontvingen we met een kerkasiel witte illegalen en in 2013 kon een grote groep vluchtelingen ruimte vinden in de leegstaande

¹² Vgl. G. N. M. Vis, *Diaconie: vijf eeuwen armenzorg in Den Haag* (Amsterdam: Boom, 2017).

Sacramentskerk, mede ondersteund door onze uitvoeringsorganisatie Stek. We hebben een opvanghuis De Halte om ongedocumenteerde vrouwen op te vangen, we hebben een Wereldhuis voor ondersteuning van ongedocumenteerden.

We hebben dus op allerlei manieren al geleerd om Matteüs 25,35 in de praktijk te brengen: Ik was een vreemdeling, en jullie namen mij op. Met die ervaring kun je niet achterover leunen, want steeds weer opnieuw is het een zaak van onderscheiding of en hoe je Matteüs 25 vorm kunt geven. Maar dat we die ervaring hadden, hielp ons in het nemen van de beslissing het kerkasiel aan te gaan.

We hebben ook een liturgische traditie: we hoefden niet te bedenken wat we gingen doen. We konden putten uit een rijke traditie van vormen, rituelen, liederen en gebeden.¹³ En we waren de eersten niet. We voegden ons in een lange rij van kerkasiel. Voor de Tamrazyans was het ook al begonnen, in de Gereformeerd Vrijgemaakte Kerk in Katwijk, die ook via wakes het gezin wilde beschermen. En we konden ons verhaal verrijken met onze bondgenoten uit de Haagse Gemeenschap van Kerken, uit kerken in de regio en later uit het hele land en daarbuiten, met steun zelfs van de wereldwijde World Communion of Reformed Churches.

Kortom, we hadden een narratieve praktijk als kerk in Den Haag, waar we een hoofdstuk aan toe hebben gevoegd en die we hebben verrijkt met de verhalen en praktijken van anderen. Een profeet staat nooit alleen.

3) Onbaatzuchtigheid

Een profetisch getuigenis krijgt kracht omdat het niet uit is op eigen belang. Een profeet spreekt niet om er zelf beter van te worden. Zo was ook het kerkasiel niet gericht op zichzelf. En dat is nogal wat voor Den Haag, de stad van Spinoza. Spinoza heeft gezegd dat ieder levend wezen gekenmerkt wordt door een *conatus essendi*, een drang tot bestendiging van zijn eigen bestaan.¹⁴ Dat zou je kunnen uitstrekken tot organisaties. Iedere organisatie neemt in haar handelen een agenda mee van zichzelf consolideren of uitbreiden. Je doet iets voor een ander, en tegelijk wil je jezelf daarbij neerzetten, het imago van jezelf verbeteren en op aanwas hopen. Dat speelt mee als onderliggende intentie bij allerlei kerkelijke activiteiten, van bazars en buurtmaaltijden tot uitvaarten. Bij allerlei activiteiten is de subtekst: vind je dit zo aantrekkelijk dat je met ons mee wilt doen, zodat wij blijven bestaan? Bij Bethel speelde dat geen rol. Alles was gericht op de daad van het volhouden van de liturgie. Dat gaf een grote openheid en aantrekkingskracht. Er was geen concurrentie en ieder kan op een eigen manier een vierende inbreng hebben.

Slot

In de theologie wordt vaak gesproken van het koninklijke, priesterlijke en profetische als het gaat om vormen en ambten in de kerk als lichaam van Christus. Ik denk dat de kerk van de toekomst allerlei vormen zal aannemen. Een daarvan zal misschien de koninklijke zijn: zichtbaar aanwezig, met erkend gezag. Een ander zal zeker de priesterlijke zijn, in het

¹³ Vgl. Theo Hetteema, 'Lachen en geweent. Maandenlang vieren in de Haagse Bethelkapel,' *Laetare* 35 nr. 3 (juni 2019) 4-12.

¹⁴ Spinoza, *Ethica*, III, prop. VII. Benedictus de Spinoza, vert. Henri Krop, *Ethica*, 2. Dr. (Amsterdam: Bakker, 2004), 239.

dienende en het bemiddelen van de noden van mensen voor God. Een andere gestalte is de profetische, die durft present te zijn in geloof, hoop en liefde, ook in het contingente, gevoed door een groter verhaal en een sterk vertrouwen dat voortkomt uit onbaatzuchtigheid. Daarmee heeft de kerk iets te vertellen in onze cultuur.

Dr. Theo Hetteema is theoloog. Hij was als voorzitter van de Algemene Kerkenraad van de Protestantse Kerk Den Haag betrokken bij het kerkasiel van Bethel.